

Kulturhistorisk inventering i Hagfors kommun 1978

Hagfors

Rapport från Värmlands museum

INNEHÅLLSFORTECKNING

SID

1.	Förord.....	2
2.	Inledning.....	3
3.	Motivering.....	3
4.	Redovisning.....	4
5.	Principer för urvalet av inventeringsobjekt.....	6
6.	Hagfors - en kort historik över bebyggelsen.....	8
7.	Värdefulla miljöer.....	10
	A. Gärdet.....	11
	B. Sättrastrand.....	12
8.	Förteckning över fornlämningar.....	13
9.	Förteckning över särskilt beaktansvärda byggnader.....	14
10.	PM i byggnadsvård.....	23

FÖRORD

Värmlands museum har under juli 1978 på uppdrag av Hagfors kommun utfört en kulturhistorisk bebyggelseinventering i Hagfors (samhälle). Återstoden av kommunen har inventerats 1975 - 77.

Samtliga fastigheter i inventeringsområdet har besiktigats och de kulturhistoriskt värdefulla har därvid registrerats. Följande rapport innehåller presentation av särskilt beaktansvärda byggnader samt med utgångspunkt från detta, förslag till kulturhistoriskt värdefulla miljöer, värda speciell hänsyn i den fysiska planeringen.

Fältarbetet 1978 har utförts av fil. kand. Barbro Mellander och arkitekt-studerande Lars Christer Knutsen. Renskrivning av inventeringsblanketterna har skett genom Hagfors kommunkontor och fotomonteringen har utförts av fru Lisbeth Carlsson. Arbetet har stått under ledning av antikvarie Eva Björkman. Bearbetning och presentation av materialet har gjorts av Eva Björkman i samarbete med landsantikvarie Gösta von Schoultz.

Det är angeläget att kommunala organ och enskilda följer upp inventeringen och verkar för att de kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader som finns redovisade i utredningen bevaras och skyddas.

Karlstad i oktober 1979

Hans Kruse
Landsantikvarie

INLEDNING

Byggnadsinventeringen i Hagfors har varit selektiv, dvs målet har varit att i det totala byggnadsbeståndet påpeka kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Dessa är framför allt sådana som ännu idag har sin tidstypiska karaktär bevarad. Inventeringen har utförts kvartersvis i det centrala Hagfors. Därvid har alla byggnader dokumenterats fotografiskt, medan de speciellt intressanta även har inventerats med hjälp av en särskild blankett varpå vissa data om fastigheten antecknats. För varje kvarter har dessutom en kvartersbeskrivning upprättats. De nyare delarna av Hagfors har inventerats stadsdelsvis. Här har inventeringen skett meddelst blankett av speciellt intressanta byggnader och utvalda representanter för olika hus-typer. För stadsdelarna har stadsdelsbeskrivningarna sammanfattat dessas karakteristika.

Resultatet av inventeringen föreligger i ca 120 inventeringsblanketter, var och en redovisande en fastighet och ca 1000 svartvita fotografier. En plankarta i skala 1:4000 har använts i fältarbetet. Inventerade fastigheter och utvärderade miljöer har sedan redovisats på kartor i skala 1:10 000 och 1:4000.

Denna inventeringsrapport är avsedd som ett underlag för byggnadsnämndens och kulturkommitténs arbete och kommunens detaljplanering. Den avser emellertid också att vara till vägledning för allmänheten.

Det fullständiga utredningsmaterialet finns tillgängligt för allmänheten i ett exemplar hos byggnadsnämnden i Hagfors och ett hos Värmlands museum, Karlstad.

En inventering av detta slag är aldrig slutgiltig. Framtida värderingar kommer med all sannolikhet att medföra en annorlunda och vidare syn på gamla byggnader. Av vikt är att framhålla att de fastigheter som presenteras i denna rapport inte är de enda med kulturhistoriskt värde. Vad som här presenteras är en sammanställning av de angelägnaste skyddsobjekten.

MOTIVERING

Kulturlandskap och samhällen är ett resultat av människors verksamhet under

lång tid. I äldre tid var exploateringen av landskapet måttlig, medan dagens tekniska möjligheter medför en långt gående omvandling. En stor del av den ursprungliga miljön måste förändras, men genom den medvetna planering som nu påbörjats kan man åstadkomma att huvuddragen i den tidigare utvecklingen även fortsättningsvis skall kunna urskiljas. Om de viktigaste historiska minnesmärkena och miljöerna inpassas i den nya bebyggelsen, möjliggör detta ett upprätthållande av stadens eller bygdens historiska kontinuitet. Kulturarvet utgör en värdefull källa till ökad förståelse för och större samhörighet med den plats där man bor.

Vid den kulturhistoriska inventeringen har vi utgått från att man bör försöka bevara det som är eller varit normalt för orten och inte det unika. På lång sikt framstår det en gång ordinära som det ur kulturhistorisk synpunkt värdefulla. Gamla vägnät liksom gamla by- och gårdsnamn bidrar också till att bevara kontinuiteten, varför det är angeläget att de bibehålles.

I de fall där äldre bebyggelse måste försvinna är det viktigt att den noggrant dokumenteras innan rivning igångsättes.

REDOVISNING

Inventeringsmaterialet redovisas i 1) värdefulla miljöer, 2) fornlämningar och 3) särskilt beaktansvärda byggnader. Med särskilt beaktansvärda avses här byggnader med stort kulturhistoriskt värde (jfr principer för urvalet av inventeringsobjekt, sid. 6), vilkas bevarande kan anses vara av väsentligt allmänt intresse. Miljöer och byggnader markeras på kartor. De fastigheter som inventerats är förtecknade i bokstavsordning efter kvartersnamn och fastighetsbeteckning.

Det finns för närvarande inte samma generella lagskydd för byggnader av kulturhistoriskt värde som i fråga om fornminnen. Idag har vi i Värmland ca 50 byggnader, skyddade enligt 1960 års lag om byggnadsminnen. I Hagfors kommun finns hittills två, Uddeholms herrgård och Uddeholmshyttan. En byggnad kan förklaras som byggnadsminne om den väl bevarar och visar äldre tiders byggnadsskick eller minnet av en historisk händelse. Häruti inrymmes såväl bostadshus som nyttobyggnader av annat slag, t.ex. industriminnesmärken. Kyrkans byggnader faller under en särskild lagstiftning.

Det nämnda lagskyddet är endast tillämpligt på enskilda byggnader och kan ej användas för skydd av miljöer. Däremot finns vissa paragrafer i byggnads- och naturvårdslagarna som kan användas för miljöskydd. I byggnadslagens § 86 anges att i område med historiskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse nybyggnad icke må företagas utan länsstyrelsens tillstånd. Byggnadsstadgan innehåller också anvisningar rörande äldre bebyggelse och nybyggnad. I § 9 stadgas att områden med särskild naturskönhet eller säregna naturförhållanden, bebyggelse med särskild värde ur historisk eller kulturhistorisk synpunkt /--/ skola såvitt möjligt bevaras. Väsentligast i detta sammanhang är dock § 38 som lyder "Åt byggnads yttre skall givas sådan urformning och färg, som stads- eller landskapsbilden fordras och som befinnes lämplig såväl för byggnader i och för sig som för en god helhetsverkan!" "Byggnad av större värde ur historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt må icke förvanskas vare sig genom arbeten å själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet".

Även i naturvårdslagen finns i § 19 angivet skydd för landskapsbilden. Med den snabba utvecklingen som vi befinner oss i blir det alltmer uppenbart att ett större antal hus måste skyddas än man tidigare räknat med. Där inte aktiva åtgärder vidtas försvinner den äldre bebyggelsen. Bevaringsplaner måste upprättas före planering av nybebyggelse.

Den förteckning över särskilt beaktansvärda byggnader, som här nedan presenteras, samt det övriga inventeringsmaterialet avses ligga till grund för byggnadsnämndens fortsatta arbete.

I byggnadsstadgan från 1959 föreskrivs i 1 kap. 1 §

"I varje kommun skall finnas en byggnadsnämnd, som har att öva in-
seende över hur kommunens område bebygges.

Särskilt åligger det nämnden

.....
att samarbeta med övriga myndigheter, vilkas verksamhet berör nämndens arbetsområden eller vilkas bedömande äro av betydelse för nämndens verksamhet.....".

Det har tidigare varit svårt för byggnadsnämnden att veta när landsantikvariern skall kontaktas. I och med presentationen av denna inventeringsrapport klargörs det vilka ärenden som berör landsantikvarierns arbetsområden.

Vid alla ärenden som rör fastigheter med särskilt beaktansvärda byggnader samt vid alla sådana som rör fastigheter i de sammanhängande miljöområdena bör landsantikvarierns yttrande inhämtas.

PRINCIPER FÖR URVALET AV INVENTERINGSOBJEKT

Det är svårt att ge några generella regler för urvalsförfarandet, men de punkter som här nedan anges får ses som riktlinjer och varje fastighet har bedömts med hjälp av en kombination av dessa punkter.

1 Det tidstypiska utseendet

Varje stilepok har sina karakteristiska drag, detta kan visa sig i bl.a. huskroppens form och i enskilda detaljer som fönster-, dörr- och fasadtyper. Äldre byggnader som fortfarande i alla detaljer har kvar sitt ursprungliga utseende är ytterst sällsynta. Ju mer tidstypisk en byggnad är desto värdefullare får den anses vara från kulturhistorisk synpunkt.

2 Åldern

Det tidstypiska utseendet och konstruktionen är av betydligt större vikt än åldern. En fullständigt bevarad mangårdsbyggnad från 1700-talet t.ex. är av större intresse än en motsvarande från 1910-talet. Förhållandet är däremot det motsatta om 1700-talshuset har en modern exteriör och detta inte är fallet med 1910-talshuset. Åldern är sålunda inte avgörande. De fastigheter som presenteras i denna rapport är en sammanställning av de mest angelägna skyddsobjekten.

3 Den inre miljön

Med den inre miljön menas här den miljö som bildas av samtliga till en fastighet hörande byggnader. Den viktigaste byggnaden är bostadshuset, men ju bättre gårdshelheten är bevarad desto större intresse. En mycket välbevarad ekonomibygnad kan väl motivera att fastigheten inventeras.

4 Den yttre miljön

Med den yttre miljön menas här den miljö som bildas av kringliggande fastigheter eller omgivande landskapet. Har en fastighet kulturhistoriskt värde ökas detta värde om omgivningen är oförstörd. Detta kan föra med sig att en fastighet finns redovisad i inventeringen på grund av den omgivande bebyggelsens värde.

5 Karakteristiskt för bygden

Av vikt vid inventeringen är också om en byggnad kan anses vara karakteristisk för den bygd där den står. Mangårdsbyggnaden av ett visst utseende kan vara typiska för en bygd eller socken och villor eller arbetarbostäder för ett samhälle. En enstaka villa med speciellt utseende har dock mindre intresse på rena landsbygden etc. Emellertid finns det naturligtvis undantag. Arkitekturritade byggnader kan ha konsthistoriskt intresse eller ett hus kan ha varit bostad för en känd person och därigenom få kulturhistoriskt specialintresse. Den utförda inventeringen är en exteriörinventering och interiörerna har ej haft någon avgörande betydelse för bedömningen.

Hagfors - en kort historik över bebyggelsen.

Hagfors är ett ungt samhälle med blott dryga 100 år på nacken.

1873 påbörjade Uddeholmsbolaget anläggandet av Hagfors järnverk invid Hagforsen vid Uvåns utlopp i sjön Värmullen. Området där Hagfors stad sedermera skulle breda ut sig var då obebyggt så när som på några få gårdar, torp och sätrar. Namnen på dessa ställen lever dock ännu kvar i flera av stadsdelsnamnen, såsom Hagälven, Dalkarlstorp och Stjärnsnäs. Dalkarlstorp har dessutom bevarats som hembygdsgård. Anläggandet var ett resultat av dåtidens lokaliseringspolitik. De många utspridda och små hyttorna och bruket var inte längre lönsamma utan lades ned och verksamheten koncentrerades till ett tiotal större anläggningar i Värmland.

Kring det nyanlagda järnverket vid Hagforsen växte snart upp ett helt nytt brukssamhälle. Bruket lät här uppföra bostäder för sina tjänstemän och arbetare. De första arbetarbostäderna byggdes i området Blinkenberg norr om Uvån under åren 1873 till 1895. Därefter tillkom Gärdets bebyggelse mellan 1895 och 1906. Sättraområdets arbetarbostäder uppfördes från 1909 och fram till 1930.

De första tjänstemannabostäderna uppfördes omedelbart öster om bruket i samband med att detta anlades. Flertalet tjänstemannabostäder kom att ligga i området Sättrastrand alldeles norr om järnverket invid sjön Värmullen, men några tjänstemannavillor förlades också till Värmullens motsatta strand, väster om bruket. Merparten av villorna byggdes 1900 - 30. Uppdelningen i områden för olika kategorier av anställda var markant och vissa gator utgjorde regelrätta gränslinjer mellan tjänstemän och arbetare.

Parallellt med anläggandet av järnverket byggde Uddeholmsbolaget järnväg för att underlätta transporter. 1875 fick Hagfors järnvägsförbindelse med Filipstad och 1904 förbindelse med Karlstad via Muskfors. Järnvägen ombildades 1880 till ett särskilt bolag kallat Nordmarks - Klarälvens järnvägs AB. Den äldsta järnvägsstationen tillkom 1877 (nu kontor på järnverket). För de järnvägsanställda byggdes särskilda bostäder, företrädesvis söder om järnverket.

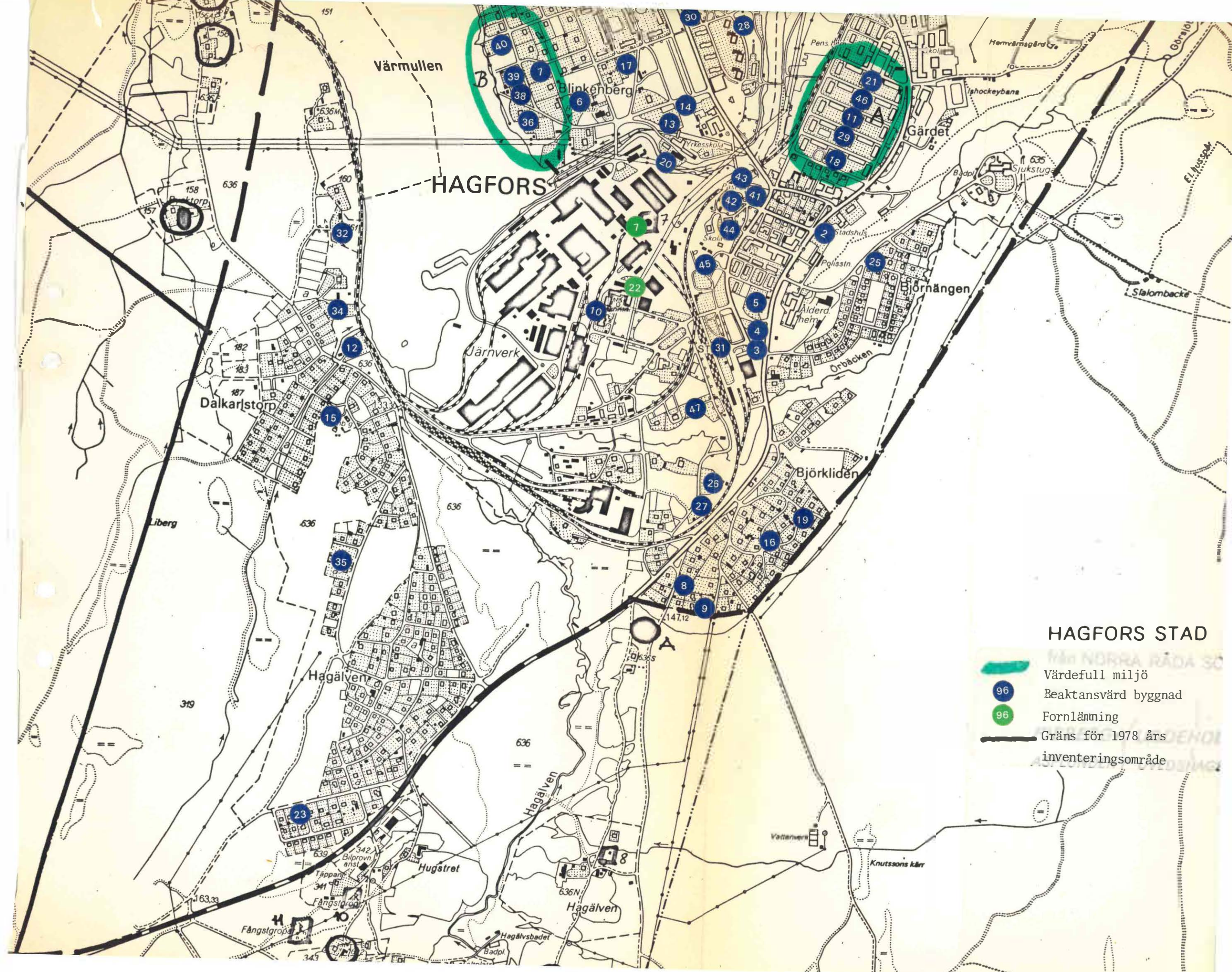
Vid 1900-talets början uppkom den första egnahemsbebyggelsen i Hagfors i stadsdelen Björkliden. Det var NK1J som upplät mark till arrende åt järnvägsanställda. De flesta husen är från 1920- och 1930-talen men såväl tidigare som senare bebyggelse förekommer. Först på 1930-talets senare år började man tillåta även icke järnvägsanställda att bygga här. Stadsplanen med slingrande vägar i den starkt kuperade terrängen följer nationalromantikens ideal. Även stadsdelen Hagälven bebyggdes med egnahem på mark som arrenderades

ut av NKlJ. På 1930-talet upplät bruket mark i Dalkarlstorp för egnahemsbyggande. Sedan dess har villabyggandet fortsatt, främst i stadsdelarna Kallkälldalen, Björnängen och Stjärnsnäs.

Fram till 1920-talet dominerades samhället Hagfors sålunda helt av järnverket i dess egenskap av arbetsgivare, ägare av bostadsområdena och ansvarig för en stor del av samhällsservicen. Förutom för bostäder svarade bruket även för institutioner som skolor, kyrka och järnväg.

Under 1900-talet har kommunen successivt övertagit ansvaret för samhället från bruket. En stor del av marken som järnverket tidigare innehade har övergått i kommunal eller privat ägo, en process som fortfarande pågår. 1939 bildade Hagfors eget municipalsamhälle och från 1 jan. 1950 fick det status av stad. Från den blygsamma starten har Hagfors vuxit ut och blivit centralort i den år 1974 nybildade Hagfors kommun.

Hagfors centrum består idag av några mer stadsliknande kvarter omedelbart öster om kyrkan. Den gamla bebyggelsen här har efter det att Hagfors blivit stad, kompletterats med tele- och posthus, apotekshus, bibliotekshus, stadshus och polishus. En del äldre byggnader finns ännu kvar i centrum. Sedan stadsbildningen har samtidigt mycket av det gamla Hagfors försvunnit, det gäller särskilt stadsdelarna Blinkenbergs och Sättra gamla arbetarbostäder som sedan 1950-talet helt rivits bort och ersatts med höghus och hyreshuslängor. Tjänstemannavillorna har behandlats skonsammare. De återfinns här och var i samhället, särskilt utmed Värmullens stränder. Tyvärr står vissa hus tomma medan andra går en mer oviss framtid till mötes när de överlåts på privata händer. Egnahemsområdena har heller inte utsatts för något nämnvärt rivningstryck. Däremot förändras de äldre egnahemsområdena, som t.ex. Björkliden snabbt av hårdhänta moderniseringar med tillbyggnader, byte av fasadmaterial, fönster m.m så att den ursprungliga karaktären håller på att försvinna.

HAGFORS

HAGFORS STAD

- Värdefull miljö
- 96 Beaktansvärd byggnad
- 96 Fornlämning
- Gräns för 1978 års inventeringsområde

VÄRDEFULLA MILJÖER

Karta 1 visar ett antal skyddsvärda miljöer inom Hagfors stad. Det är ofta svårt att passa in enstaka äldre minnesmärken i den moderna planeringen utan att de förlorar en del av sitt kulturhistoriska värde. Därför är det både från bevarings- och planeringssynpunkt fördelaktigt att satsa på miljöer, där det ingår ett flertal för bygden karakteristiska objekt från skilda tider. Arbetet har syftat till att avgränsa karakteristiska och särskilt beaktansvärda miljöer, vilka avses ligga till grund för bevaringsområden i den fysiska planeringen.

Ur det totala inventeringsmaterialet har vid bearbetningen utkristalliserats flera kulturhistoriskt intressanta miljöer. Det är framförallt byggnader av äldre typ som konstituerat områdena men även andra miljöinslag som gatunät och växtlighet har haft betydelse.

Följande miljöer är aktuella inom Hagfors:

- A. Gärdet
- B. Sättrastrand

A GÄRDET

Stadsdelen Gärdet ligger centralt i Hagfors mellan Hagälven och Dalavägen. Den består av fem enhetliga kvarter, Muttern, Tången, Bulten, Släggan och Hammaren. Varje kvarter rymmer fyra renoverade arbetsbostadslängor från 1895 - 1906 (kvarteret Muttern endast tre) och två trevåniga hyresfastigheter från 1952 - 54.

Arbetarlängorna är uppförda av tegel med gula putsade väggar och vita fönster och fönsteromfattningar. Taken är täckta av rött tegel. Husen byggdes ursprungligen av Uddeholmsbolaget men tillhör idag Stiftelsen Hagfors bostäder. Trevåningshusen är uppförda av putsad betong med tegeltak och tillhör likaså stiftelsen. På deras plats låg tidigare grönsaksland, uthus och vedbodur tillhöriga arbetslängorna. Kring husen finns idag gräsmattor, buskar och träd.

Gärdet har de äldsta bevarade arbetarbostäderna i Hagfors. Övriga enhetliga områden som funnits är idag avrivna. Husen är väl bevarade och upprustade på ett varsamt sätt. Upprustningen och kompletteringen av bebyggelsen är ett fint exempel på hur man lyckats ge nytt liv åt ett gammalt bostadsområde. Det är väsentligt att området karaktär bibehålles och att husen, varken de nya eller de gamla, tillåts förvanskas till sitt yttre. Särskilt viktig är den enhetliga putsbehandlingen och taktäckningen.

B SÄTTRASTRAND

Området ligger vid sjön Värmullens östra strand, strax norr om Hagfors järnverk. Husen är samlade runt Villavägen och ligger i kvarteren Stenbryggan, Stålblåsaren, Brandmannen (Förmannen, Byggmästaren). De är glest placerade på stora tomter med lummig vegetation. Läget nära järnverket kommer sig av att det ansågs fördelaktigt att ha kort väg till arbetsplatsen. Bebyggelsen utgörs av tjänstemannavillor av något varierande slag, vilka alla uppförts av Uddeholmsbolaget. De två husen i kvarteret Stenbryggan som ligger närmast järnverket var avsedda för högre tjänstemän. De skall ha uppförts år 1916. Husen är byggda i två våningar av trä med rödfärgad locklistpanel och tegeltak. Snickerier som burspråk, dörrar, veranda och fint utformade fönsteromfattningar är vitmålade. Husets form, snickerierna och de smärutiga fönstren är tidstypiska nationalromantiska stildrag. Båda husen står för närvarande tomma. I kvarteret Stålblåsaren som gränsar till Värmullen finns tre tjänstemannavillor från 1917 - 1919 samt en modern tegelvilla. De äldre villorna är sinsemellan något olika men är alla byggda av trä med gul locklistpanel och brutna tegeltäckta tak samt vita snickeridetaljer.

Även i kvarteret Brandmannen på motsatta sidan av Rallvägen finns en tjänstemannavilla av liknande slag från 1917 i välbevarat skick. Ytterligare ett par villor i samma kvarter är utförda i motsvarande stil men är exteriört mer förändrade av insatta perspektivfönster m.m.

Området med tjänstemannavillor vid Värmullen har enhetligt utformade hus från 1910-talets senare del i tidens nationalromantiskt präglade stil. Liksom i fråga om bostäder till arbetarna vid järnverket stod Uddeholmsbolaget för bostäder till de anställda tjänstemännen. Tjänstemannabostäderna låg framför allt just vid Värmullens strand. Det uttagna området rymmer ett flertal bevarade sådana bostäder och har därför valts ut som en typisk representant för denna kategori av bebyggelse. För att området skall bevara sin karaktär bör de däri ingående byggnaderna inte förändras exteriört och de stora, lummiga tomterna inte onödigtvis styckas och bebyggas med nyare hus med avvikande prägel.

FÖRTECKNINGAR ÖVER FORNLÄMNINGAR

Av riksantikvarieämbetet registrerade fornlämningar inom inventeringsområdet 1978. (För ytterligare uppgifter se inventeringsrapport 1975 - 76).

Fornlämning 7

Hagfors a

Karta 12 D 1 g

Rest av masugn. Av den ursprungliga hyttan som hade två ugnar, finns nu stället kvar av den ena.

Fornlämning 22

Hagfors a

Karta 12 D 1 g

Minnessten, rektangulär, 0,9 x 0,5 m och 1,7 m hög. Inskrift: "3/7 1918 Gustav: Viktoria, 2/7 1931 Gustaf Adolf: Louise".

FÖRTECKNING ÖVER SÄRSKILT BEAKTANSVÄRDA BYGGNADER, HAGFORS KOMMUN 1978

HAGFORS INVENTERING

- Två
- 1 Kv. Boken stg.491 F,G
Lärarevägen 11, 1
380/19
-2-st.-f.d.- lärarbostäder. 2 trähus från o. 1910-talet med faluröd locklistpanel. Det ena har högt brutet tak täckt av tegel, det andra sadeltak med tegel. Husen har separata ingångar från flera sidor.
 - 2 Kv. Borgmästaren 3
Dalavägen 10
376/12
Kommunalhus uppfört 1952 efter ritningar av arkitekt Harry Egler. Huset är i två våningar, har effektmurade tegelväggar i rött och koppartak. På fasaden skulpturen Skogsrådet av Stig Blomberg.
 - 3 Kv. Brage stg. 636
Dalavägen 1
375/19
Triangelgården (KFUM, KFUK) Byggnaden är flyttad från Ufveshagen och användes först som arbetarbostad. Mellan 1918 och 1950 inrymde den Hagfors första poststation, och den har också fungerat som kommunalt drätselkontor 1950-52, innan det nuvarande kommunalhuset togs i bruk. Byggnaden är relativt förändrad men har intresse genom sin speciella historia.
 - 4 Kv. Brage stg. 636
Dalavägen 3
375/28
Bostadshus för brukets byggmästare. Vinkelbyggt mindre trähus från 1902 med liggande gråmålad fasspontpanel och tegeltak. Trots de förändrade fönstren är byggnaden en välbevarad representant för sin tid.
 - 5 Kv. Brage stg. 636
Dalvägen 5
375/31
Bostadshus, urspr. ingenjörsbostad till Hagfors järnverk. Stort trähus från 1885-86 med liggande gul fasspontpanel och tegeltak. Huset består av två tvärställda tvåvåninga huskroppar och ett mellanliggande något lägre mittparti. På kortsidorna finns verandor med ovanförliggande bal-

- 6 Kv. Brandmannen stg. 150
Skålviksvägen 3
391/3
- Bostadshus*
Böningshus, ursprungligen laboratorium och bostad för laboratoriechefen på Hagfors järnverk. 1 1/2 plans träbyggnad från 1884 med gul lockpanel och tegeltak. Huset har frontespis och veranda på båda långsidorna. Runt hela fasaden löper ett band indelat i rutor och fönsteröppningar av vita lister. Husets exteriör är i stort sett väl bevarad. Till byggnaden hör en välbevarad uthuslänga.
- 7 Kv. Brandmannen stg. 150
Villavägen 4
391/16
- hus*
Tjänstebostad till Hagfors järnverk. Träbyggnad från 1917 med gul locklistpanel och högt brutet tak täckt av tegel. På ena långsidan sitter en öppen veranda, på den andra en glasveranda med balkong ovanför. Frontespisen över balkongen kröns av en klassicerande trekantsgavel. I övrigt är huset snarast nationalromantiskt till sin karaktär.
- 8 Kv. Braxen 3
Sångtorpsvägen 5
385/5
- Bostadshus*
Böningshus. Egnahem från 1937-38 av trä med ljusmålad locklistpanel och tegeltak. Ett tidstypiskt och välbevarat exempel på egnahem i stadsdelen Björkliden.
- 9 Kv. Braxen 15
Granitstigen 6
385/19
- Odd fellow-lokal (urspr. bostad). Träbyggnad från 1920-talet med gulmålad lockpanel och högt brutet tak täckt med tegel. En tidstypisk byggnad med välbevarade detaljer.
- 10 Kv. Bruket, stg. 634
394/23
- Hagfors järnverk.
Järnverket i Hagfors började anläggas år 1873, och är idag, mer än hundra år senare, fortfarande

i drift. Det stora bruksområdet rymmer en anse- nlig mängd byggnader med olika funktioner och av varierande ålder.

Bland de industriella byggnaderna är bessemer- verket som startades 1880 och var i drift till 1964 det som är av störst intresse. De två kon- vertrarna i verket hämtades från Gustafsfors, där bessemermetoden tillämpats sedan 1872. En blåsmaskin tillverkad i Sunne installerades sam- tidigt i bessemerverket i Gustafsfors, men flyt- tades till sin nuvarande plats 1943-44. Sista bessemerblåsningen i Hagfors ägde rum 1959. Nu utgör anläggningen ett av de få bessemerverk som finns bevarade i Europa. Bessemerverkets skors- ten ingår i Hagfors stadsvapen.

Inom bruksområdet finns även ett masugnsställe (dvs nedre delen av en masugn) från den första masugnen i Hagfors som uppfördes 1877. Hyttan revs 1934-35. Masugnsstället skyddas av forn- minneslagen.

Förutom industribyggnaderna finns även andra äld- re byggnader i välbevarat skick. Dit hör det lilla kontoret från 1880 och det stora bruks- kontoret från 1901, båda putsade stenbyggnader. Den gamla järnvägsstationen från 1877 används i upprustat skick som ritkontor och är ett fint exempel på det sena 1800-talets panelarkitektur.

11 Kv. Bulten 1 - 2

377/16

F.d. Arbetarbostäder. 1 1/2 plans tegelhus med gul putsbeklädnad, vita putsdetaljer och tegel- tak, byggda 1895-1906. Sammanlagt finns 19 såda- na längor i kvarteren Bulten., Hammaren, Muttern Släggan och Tången. De välbevarade husen är vad som finns kvar av den gamla arbetarbebyggelsen i Hagfors och är därför desto mer angelägen att bevara.

12 Kv. Bävern stg. 636
Rysktorpsvägen 4

401/9

Tjänstemannabostad för Hagfors järnverk. Stor

- trävilla med faluröd panel på förvändering och högt brutet tak täckt av tegel. På framsidan finns veranda och balkong under en frontespis. Ett tidstypiskt exempel på den nationalromantiska villastilen kring 1910- och 1920 talet.
- 13 Kv. Centrum stg. 150 A Å
Atterbergsvägen 5
390/21
Fritidsgård, f.d. bostad åt A.G. Atterberg som var ingenjör och ansvarig för uppbyggnaden av Hagfors järnverk. Rödmålat fasspontklätt trähus med högt brutet och tegeltäckt tak. På framsidan veranda och frontespis, på ena gaveln en utbyggnad med balkong ovanpå. Huset lär vara från 1870-talet och ritat av Attebergssjälrv. Det har sannolikt ändrats omkring 1920-talet.
- 14 Kv. Centrum, stg 150 J
Atterbergsvägen 3
390/29
Bostadshus. Villa från 1947, ritad av arkitekt Artur von Schmalensee. Huset har gulmålad locklistpanel och tegeltak. Det är uppfört i en strålätt klassicerande stil. På tomten finns ett gammalt åttkantigt duvslag i snickarglädjestil, vilket lär komma från Uddeholms herrgård.
- 15 Kv. Dalkarlen stg. 638
Krokvägen 11
400/22
Hembygdsgård, f.d. jordbruk. Knuttinrad manbyggnad av parstugetyp med faluröd locklistpanel och tegeltak, enligt uppgift från 1700-talet. Tillhörande drängkammare, väv- och bagarstuga, ladugård/loge, bastu, smedja och uthus. Alla ekonomibyggnader utom drängkammaren är flyttade till platsen.
- 16 Kv. Elritsan stg. 391
Aspvägen 2
386/31
~~Bostadshus~~
Boningshus. Egnahem från 1932 av trä med gulmålad locklistpanel och tegeltak. Över framsidans veranda finns ett inbyggt rum.
- 17 Kv. Faktorn stg. 150
Blinkenbergsvägen 7
394/36
~~F.d. tjänstebostad~~
- namn -
F.d. tjänstebostad för Hagfors järnverk. Trähus med gul locklistpanel och brutet tegeltak från 1920-talet.
- 18 Kv. Hamnaren
~~Se kvarteret - Bulten~~
Se nr 11.

19 Kv. Laken stg. 396

Björkvägen 8

386/35

*guld sakna**Bostadshus*

Boningshus. Egnahem från 1924 av trä med vitmåla locklistpanel och brutet tegeltäckt tak. Ett exempel på ett tidstypiskt och välbevarat egnahem i Björkliden.

20. Kv. Lärlingen, stg. 595 A

396/19

F.d. varmbadhus. Mindre tegelbyggnad med putsade väggar i gult och tegeltak. Kring fönster, hörn och taklister är band av rött tegel. En arkitektoniskt medvetet utförd och välbevarad byggnad från tiden kring sekelskiftet.

21 Kv. Muttern

Se nr 11.~~Se kvarteret - Bulten~~

22 Kv. Målaren stg. 563

Parkvägen 17

397/3

Folket hus och Folkets park. Folkets hus är en större träbyggnad med ljus locklistpanel och eternittak från 1926. Byggnaden har intresse främst genom målningarna i stora samlingsalen av Lasse Johnsson från Munkfors. Folkets park består av flera byggnader. Bl.a. märks teatern från 1936 i funkisstil och serveringen med pearlförsedd veranda från omkr. 1930.

23 Kv. Plögen 3

Ekendals väg 17

402/22

Bostadshus.

~~Egnahem~~. Mindre trähus från 1935 med grå locklistpanel och tegeltak. Liknande hus från 1930-talet finns på flera håll i stadsdelarna Dalkarlstorp och Hagälven. Huset är utvalt som ett fint exempel på den tidens egnahemsbyggande. Säskilt verandan utmärks av ett välutfört detaljarbete.

24 Kv. Portvakten stg. 150

Vällarevägen 17, 19

392/15

Trä. arbetarbostäder

~~F.d.~~ arbetarbostadshus till Hagfors järnverk. Nu möteslokaler för SSU och Unga Örnar, samt verstad. Träbyggnader från 1919 med grön- respektive grå locklistpanel och brutet tegeltäckt tak. Husen har ingångar med verandor framför och små takfönster. De har rymt 7 lägenheter. Ett stort område i Hagfors har varit bebyggt med hus av denna typ men endast ett par stycken finns nu kvar. Det är angeläget att några exempel på dessa tidigare så vanliga bostadshus bevaras.

- 25 Kv. Prästkragen stg. 446
Sjukstugevägen 8
388/14
Borttaelblm
Boningshus. Egnahem från 1930-talet av trä med vitmålad locklistpanel och tegeltak. Ett välbevarat, tidstypiskt egnahem i stadsdelen Björnängen.
- 26 Kv. Rödingen stg. 575
Örbäcksvägen 12
382/30
Tjänstemannabostad, (ursprungl. prästbostad) för Uddeholm. Stor tvåvåning trävilla från 1905 med gulmålad fasspontpanel och plåttäckt tak med avvalmade gavelspetsar. Fina snickeridetaljer på verandor, balkonger och fönsteromfattningar. Huset är ett välbevarat exempel på träbyggnadsstilen vid sekelskiftet.
- 27 Kv. Rödingen stg. 575 D
Örbäcksvägen 8
383/6A
Bostadshus. Trävilla från 1929 med gulmålad locklistpanel och tegeltak. Klassicerande detaljer som hönpilastfrån och halvcirkelformade fönster.
- 28 Kv. Skräddaren stg. 150 B B
Norrings väg 8
Berggården
398/5
F.d. ungarlshotell, nu kyrkans ungdomsgård. Större trähus med gulslät panel och tegeltäckt brutet och valmat tak, uppfört 1916.
Se nr 4.
- 29 Kv. Släggan
~~Se-Kv. Bulten-~~
- 30 Stg. 150
Storgatan 12
Bankbyggning
398/18
Arbetarebostad till Hagfors järnverk. Trälänga från 1910 med grön locklistpanel och tegeltäckt brutet tak. Ytterligare ett exempel på de bostadshus som tidigare fyllde många kvarter i Hagfors.
- 31 Stg. 152 Stationen
se planeringsbrevet
379/20
Järnvägsstation för Nordmark-Klarälvens Järnvägar AB (NKLJ). Stationen från 1918 är ritad av stadshusarkitekten Ragnar Östberg. Det är uppfört i två våningar av tegel med en tredje våning under det tegeltäckta höga taket. Fönster och dörrar i bottenvåningen är rundbågiga. I övervåningen har fönstren bytts till hela glas. Stationen är ett fint exempel på Ragnar Östbergs arkitektu

- 32 Stg. 161 Dalkarlstorp
Kullen
400/17
Tjänstemannabostad för Hagfors järnverk. Trävill från 1910 med faluröd locklistpanel och högt brutet tak täckt av svart plåt. En nationalromantisk villa med tidstypiska detaljer.
- 33 Stg. 496, 497
380/31
Hagfors kyrkogård. Äldre f.d. kapell från o. 1920-talet, byggt av tegel med gråputsade murar och eternittäckt tak. På kyrkogården finns nu ett nytt kapell och en klockstapel från 1970-talet.
- 34 Stg. 636, Dalkarlstorp
Rysktorpsvägen 16
401/3
Tjänstemannabostad för Hagfors järnverk. Stor trävilla från 1913 med gul lockpanel och brutet tak täckt av svart betongtegel. På båda långsidorna finns höga frontespiser och åt sjösidan burspråk och balkong. Smårutiga fönster, vita snickeridetaljer m.fl. nationalromantiska stildrag.
- 35 Kv. Stekeln stg. 263
Nybovägen 49, 51
401/32
Two brotstads
F.d. tjänstebostäder för järnvägsanställda. Två tvåvånings stenhus med beige puts och tegeltak uppförda omkring 1920. Varje hus har fyra ingångar, en för var lägenhet. Husen är välbevarade. Likadana hus fastän med andra fasadmateriäl finns också vid järnvägens verkstadsområde, men de är grovt förfallna och kommer att rivras.
- 36 Kv. Stenbryggan stg. 150
Rallvägen 3, 5
368/33
Two
2 tjänstemannabostäder för Hagfors järnverk (nu obebodda). Tvåvåninga trähus från 1916 med faluröd locklistpanel och tegeltak. Veranda, balkong, burspråk, trekantiga fönsteröverstycken m.fl. detaljer i nationalromantisk stil. Husen är likadana och exteriört oförändrade. De har varit enfamiljsbostäder för höga tjänstemän vid järnverket.
- 37 Strömstaren 7
Klövervägen 12
Stjärnsnäsgården
400/2
F.d. jordbruk, nu samlingslokal för kyrkliga sykkretsar. Timrad stuga med faluröd lockpanel och rött betongtegeltak. Två fina halvcirkelformade gavelfönster i trekantig omfattning. Enkel veranda på framsidan. Gården har givit den angivande stadsdelen namnet Stjärnsnäs.

- 38 Kv. Stålblåsaren stg. 150
Villavägen 1
369/14
Tjänstemannabostad till Hagfors järnverk. Trävilla med gulmålad locklistpanel och brutet tegeltak från 1917. Veranda, balkong och fina snickeridetaljer i nationalromantisk anda.
- 39 Kv. Stålblåsaren stg. 150
Villavägen 3
369/16
Tjänstemannabostad till Hagfors järnverk. Trävilla från 1919 med gulmålad locklistpanel och tegeltäckt högt brutet tak. Frontespis med veranda och balkong inunder.
- 40 Kv. Stålblåsaren stg. 150
Villavägen 7
369/23
Tjänstemannabostad till Hagfors järnverk. Villan är likadan som den på Villavägen 3, och uppförd samma år.
- 41 Kv. Tornspiran stg. 636 G
Uddeholmsvägen 2
378/17
Församlingshem och pastorsexpedition. Huset från 1919 är liksom Hagfors station ritat av Ragnar Östberg. Det är en i vinkel uppförd röd tegelbyggnad med brutet och på en sida valmat tak, täckt av brunt tegel. På taket sitter ett litet torn. Många av fönstren är rundbågiga. Burspråk strävpelare, järnklamrar och en vackert utformad portal med stenskulpturer pryder huset. En byggnad av arkitektoniskt mycket hög klass.
- 42 Kv. Tornspiran stg. 636 H
378/3
Hagfors kyrka. Långhuskyrka från 1904 byggd av trä med rödmålad liggande fasspontklädsel och ta av skiffer. Tornet är placerat på kyrkans norra sida. En interiört och exteriört välbevarad sekelskifteskyrka.
- 43 Kv. Tornspiran stg. 636 I
Storgatan 1
378/8
F.d. banvaktstuga, nu lekskola. Liten stuga med faluröd liggande fasspontpanel och tegeltak. Stugan är sannolikt från 1800-talets senare år.
- 44 Kv. Tornspiran stg. 636
Uddeholmsvägen 4
378/27
Skola.
Större skolbyggnad av trä med rödmålad panelklädsel och tak av tegel och plåt. Uppförd år 1890-92

Skolans exteriör är välbevarad men tyvärr mål-
lad med plastfärg. Till anläggningen hör även en
grånålad lärarbostad och ett rött gymnastikhus
båda av trä och med tegeltak.

- 45 Kv. Tornspiran stg. 636
Uddeholmsvägen 8

379/10

Tjuntmannabostad

Ingenjörsbostad till Hagfors järnverk. Tvåvåning
trävilla från 1877. Huset har gulmålad liggande
pärlspontpanel och tak av falsad plåt. Runt fa-
saden löper ett listverk med vita blinderingar
under fönstren. Huset är tillbyggt vid flera till-
fällena och har därmed fått en ganska oregelbun-
den form.

Se nr 11.

- 46 Kv. Tången

Se kv. Bulten

- 47 Kv. Öringen stg. 575 "Glimmingehus"
Pallins väg 6

382/9

Bostadshus, byggt för NKLJ:s chef. Stor tegelvil-
la från 1920 med putsad grå fasad och tegeltak.
Husets nationalromantiska karaktär har väl be-
varats med burspråk, entréparti och smårutiga
fönster.

PM I BYGGNADSVÄRD

En stor del av en byggnads värde ligger i att dess tidstypiska karaktär bevarats i dess yttre utseende. Men den måste också vara så fullständigt bevarad som möjligt i sina detaljer. Tyvärr blir just dessa detaljer ofta föremål för förändringar. Förändringarna motiveras ibland av praktiska skäl, men lika ofta är det rent oförstånd från ägarens sida, som gör att exempelvis värdefulla snickerier blir utbytta och kakelugnar tas bort. Erfarenheten visar att ägarna i de flesta fall är mycket tacksamma för att i tid få uppgifter om sådana detaljer som är viktiga för byggnadens kulturhistoriska värde. Dessa kan i många fall höja byggnadens värde också rent ekonomiskt.

Emellertid finns det en tradition att äldre hus skall renoveras så genomgripande att de ur inredningssynpunkt får samma utseende som nybyggnader. I de flesta fall skulle mindre genomgripande åtgärder leda till samma resultat ur funktionell synpunkt. De enskilda ägarna behöver här myndigheternas stöd och rådgivning. Det är självklart att kulturhistoriskt värdefulla hus skall renoveras så att de fyller dagens standardkrav. Men renoveringen kan göras så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Följande sammanställning omfattar byggnadsdetaljer som är viktiga för en byggnads kulturhistoriska värde. De bör så långt möjligt bevaras. Att byggnadsnämnden vid granskning av ansökningar rörande dessa detaljer följer här utfärdade rekommendationer - vore önskvärt.

EXTERIÖR

Fasaden

a. Viktigast är att kulturhistoriskt värdefulla byggnader får bibehålla sina fasader i oförändrat skick. I första hand gäller detta fasadernas färg och material. Ett utbyte av fasadbeklädnaden minskar i de flesta fall en byggnads kulturhistoriska betydelse.

Exempel:

Träpanel är utmärkande för svenskt byggnadsskick under de senaste två århundradena. Panelen är en del av husets arkitektur och bör därför fullt bibehållas. Skadade delar av panelen kan bytas ut mot nya med samma utseende. Man bör undvika att byta ut hela panelen - de bräder som kan användas igen bör bibehållas.

Färgen bör i princip vara samma som huset haft tidigare. Också detaljer, som knutar, foder etc., i avvikande färg bör målas i den färg de tidigare haft. Särskilt viktigt är behållandet av rödfärgen. I äldre tid var husen i allmänhet rödfärgade och ännu utgör rödfärgen ett viktigt inslag i det svenska kulturlandskapet. Med rödfärg menas här den faluröda slamfärgen - en vägg som målas med täckande färg (olja-, plastfärg) får ett helt annat utseende.

Snickerier:dörr och fönsterfoder, taklist och andra snickerier är en del av husets arkitektur och måste bibehållas om inte husets utseende skall förändras. Skadade delar bör bytas ut mot nya med exakt samma utseende och profilering. Ännu mer än i fråga om panelen gäller här att alla delar som är i användbart skick skall bibehållas.

Ytterdörren

b. En gammal ytterdörr bör bevaras. Sätt ej en modern dörr på ett gammalt hus.

Fönster

c. Fönstrens form och placering är ytterst viktig för byggnadens utseende. Byter man fönster mot kopplade är det viktigt att fönstrens dimensioner, spröjsindelning bibehålles. Ev. kan innerrutan göras hel om den gamla indelningen bibehålles i det yttre. Observera att snickare sätter in det gamla glaset i den nya bågen om man så vill.

Tak

d. Den ursprungliga taktäckningen har ofta varit skiffer eller takspån. Dessa är svåra att få tag på idag och mycket arbete är förbundet med läggandet av spån och skiffer. Det vanligaste ersättningsmaterialet är taktegel. I undantagsfall kan andra material användas, förutsatt att de har samma färg och karaktär som det ursprungliga materialet. Av de olika plåtmaterialen kan den grafitgrå, korrugerade plåten användas eller pannplåt som målas i en grafitgrå färg. Utbytes ett spåntak mot tegeltak, glöm inte att kontrollera att takstolskonstruktionen är tillräckligt kraftig för att kunna bära upp det betydligt tyngre tegeltaket. Vindskivor och andra detaljer bör konstrueras lika de ursprungliga med samma mått.

Veranda, förstukvist

e. En veranda hör ofta samman med husets byggnadsstil och bör därför bibehållas. Eventuellt "snickarglädje" är ett värdefullt inslag som så långt som möjligt bör bibehållas, även om det ibland är ett senare tillskott till ett äldre hus.

INTERIÖR

Om huset är välbevarat också i det inre är betydelsefullt för det kulturhistoriska värdet. Tyvärr har de flesta äldre hus i dag mer eller mindre förändrats. Men också enstaka detaljer är värdefulla. Äldre detaljer i inredningen bidrar ofta till att öka trivselen och höja husets ekonomiska värde.

Planlösning

a. Många ombyggnader kan genomföras utan att planindelningen förändras. Det är bättre att bevara den befintliga planen och inskränka förändringarna till ombyggnaden av en del av huset än att företa en genomgripande förändring av planlösningen.

Eldstäder

b. En byggnads ekonomiska värde ökar om kakelugnar, spisar och eventuellt köksspis eller spiskåpa finns kvar. Kakelugnar och andra äldre eldstäder är redan så sällsynta att man bör inrikta sig på att bevara de som ännu finns kvar, de kan vara värda tusentals kronor.

Snickerier

c. Dörrar, dörr- och fönsterfoder, golv och taklister bör återanvändas. Behöver dessa kompletteras finns inom länet ett flertal snickerier som nyttillverkar profilerade listverk.

Golv och tak

d. Äldre bräddtak eller brädgolv bör bevaras, även om de måste döljas av papptak eller mattor.

Anm.

Inte sällan förekommer tillägg av romantiserande byggnadsdelar och byggnadsdetaljer för att huset skall få äldre utseende än det redan har. Detta bör inte förekomma. Avgörande för husets värde är äktheten på fasadernas utseende och detaljer. Historiserande tillskott enbart minskar värdet.